

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.12.6>

Volume 6/3

2022 p. 105-134

MİLLÎ ŞEF'İN LİDERLİĞİNDE “GÜÇLÜ ORDU GÜÇLÜ TÜRKİYE”: İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ'NDE ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI (1939-1945)

STRONG ARMY STRONG TURKEY UNDER THE LEADERSHIP OF NATIONAL CHEF: VICTORY DAY CELEBRATIONS IN THE PERIOD OF İSMET İNÖNÜ (1939-1945)

Bahar İZMİR*

ÖZ

Toplumların uluslaşma sürecinde bütün bir halkı ortak bir maziye bağlama gibi bir işlev gören millî bayramlar, mevcut rejime ve o rejimin temsilcilerine meşruiyet kazandırmanın da bir yolu olmuştur. Yine millî bayramlar vatandaşın devletle bütünleşmesi, iktidarın toplumu mobilize etmesi ve gerek ülke içine gerekse diğer ülkelere verilecek olan mesajlar için de birer vasıta olarak kullanıla gelmiştir. Mevcut iktidara meşruiyet kazandırmak ve geleceği de şekillendirmek gibi bir amaca da hizmet eden millî bayramlara, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ve daha sonra İnönü Dönemi'nde millî hafızayı canlı tutmak adına önemli bir misyon yüklenmişti. Millî Mücadele'nin askerî safhasını sonlandıran ve büyük bir zaferi simgeleyen 30 Ağustos Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin Zafer Bayramı olarak kutlanması, hem Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın askerî zaferlerine atıfta bulunulması hem de Milli Mücadele sürecinde gerek Türk ordusunun gerekse Türk halkının fedakârlık ve kahramanlıklarının her yıl anılması açısından önem arz etmiş, 1924 yılından itibaren günümüze kadar Türkiye'de Zafer Bayramı kutlamaları süre gelmiştir. 30 Ağustos günü, ilk kez 1924'te Dumlupınar'da, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın katıldığı bir törenle *Başkumandan Zaferi* adıyla kutlanmaya başlanmış, 1 Nisan

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, E-mail: bizmir@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6752-0786, Ankara, Türkiye.

1926'da kabul edilen Zafer Bayramı Kanunu'yla Cumhuriyetin milli bayramları arasındaki yerini almıştır. 1930'ların ortalarından itibaren geniş kapsamlı ve katılımlı merasimlerle kutlanan Zafer Bayramı; yine bu dönemde muhtemel bir hava saldırısına karşı uyanık olunması için *Zafer ve Tayyare Bayramı* olarak kutlanmaya başlanmıştır. Atatürk Dönemi'nde düzenlenen Zafer Bayramı kutlamalarında Türkiye'nin o dönemdeki dış politikasına uygun olarak antiemperyalist bir dil kullanılmıştır. Yine kutlamalarda Büyük Taarruz'un önemine vurgu yapılarak zaferin başkumandanı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün kurucu ve kurtarıcı kimliği ön plana çıkarılmıştır. Her ne kadar Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiili olarak katılmasa da hemen her alanda savaşın etkilerini hissetmiştir. Bu doğrultuda, savaş atmosferinin Zafer Bayramı kutlamalarına ve bu bayramın semboller dünyasına yansımaları kaçınılmazdır. Ayrıca Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Milli Şef olduğu bu dönem boyunca, bayram kutlamaları kapsamında yapılan konuşmalarda ve basında onun ve başarılarının da ön plana çıkarılmaya başladığı görülmektedir. 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarına dair şimdiye değin yapılan akademik çalışmalarda daha çok Atatürk Dönemi'nde yapılan kutlamalar merkeze alınmıştır. Ayrıca söz konusu çalışmaların çoğu yerelde yapılan kutlamalara odaklanmıştır. Bu çalışmada ise II. Dünya Savaşı yıllarında kutlanan zafer bayramları ele alınacak; savaş dönemindeki iktisadi zorlukların bayram kutlamalarını etkileyip etkilemediği tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca Atatürk Dönemi'ndeki bayram kutlamalarında ön plana çıkarılan "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ve Lozan Barış Antlaşması'nın kazanımları ve önemi gibi vurguların yerini daha militarist ve anti-statükocu bir söylemin alıp almadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yine, II. Dünya Savaşı'nın Zafer Bayramı kutlamalarının semboller dünyasına tesir edip etmediği "Halaskar Atatürk" ve "Milli Şef İnönü" söylemleri üzerinden analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *II. Dünya Savaşı, Atatürk, Başkumandan Zaferi, Büyük Taarruz, İsmet İnönü, Zafer Bayramı, Zafer ve Tayyare Bayramı.*

ABSTRACT

National holidays, which have the function of connecting the whole people to a common past in the nation-building process of societies, have also been a way to gain legitimacy to the current regime and its representatives. Again, national holidays have been used as a means for the integration of the citizen with the state, for the government to mobilize the society, and for messages to be given both within the country and to other countries. National

TOBİDER

holidays, which also served the purpose of giving legitimacy to the current government and shaping the future, had an important mission to keep the national memory alive in the Early Republican Period and later in the İnönü Period. Celebrating the Battle of the Commander-in-Chief on August 30, which ended the military phase of the National Struggle and symbolizing a great victory, as Victory Day, both referring to the military victories of Gazi Mustafa Kemal Pasha, sacrifices and heroism of both the Turkish army and the Turkish people during the National Struggle. Since 1924, Victory Day celebrations have continued in Turkey since 1924. It started to be celebrated as the Victory of the Commander-in-Chief with a ceremony attended by President Mustafa Kemal Pasha for the first time on August 30, 1924, in Dumlupınar, and took its place among the national holidays of the Republic with the Victory Day Law adopted on April 1, 1926. Victory Day, has been celebrated with extensive and participatory ceremonies since the mid-1930s; again in this period, it was started to be celebrated as Victory and Airplane Day in order to be alert against a possible air attack. An anti-imperialist language was used in accordance with Turkey's foreign policy at that time in the Victory Day celebrations held during the Atatürk Era. Again in the celebrations, the importance of the Great Offensive was emphasized, and the founder and savior identity of Mustafa Kemal Atatürk, who was the commander-in-chief of the victory, was brought to the fore. Although Turkey did not actually joined the World War II, she felt the effects of the war in almost every field. In this direction, it is inevitable that the atmosphere of war reflects on the Victory Day celebrations and the world of symbols of this holiday. In addition, during this period when President İsmet İnönü was the National Chief, it is seen that he and his achievements began to be highlighted in the speeches given within the scope of the holiday celebrations and in the press. In the academic studies on the 30 August Victory Day celebrations so far, the celebrations held during the Atatürk Period have been at the center. In addition, most of the studies in question focused on local celebrations. In contrast, this study focuses on more the celebrations during World War II and questions whether the economic difficulties in the war period affected the holiday celebrations. In addition, the study is a trial to reveal whether a more militarist and anti-status quo discourse took the place of emphasis such as "Peace at Home, Peace in the World" and the achievements and importance of the Lausanne Peace Treaty, which were brought to the fore in the holiday celebrations in the Atatürk Era. Again, the article also analyzes whether Victory Day celebrations of World War II affected the world of symbols or not through the discourses of "Halaskar Atatürk" and "National Chief İnönü".

Keywords: *II. World War, Atatürk, Victory of the Commander-in-Chief, Great Offensive, İsmet İnönü, Victory Day, Victory and Airplane Day.*

GİRİŞ

Ulus devletlerin inşası sürecinde devletin toplum üzerindeki tezahürlerinden biri de milli bayramlardır. Millî bayramlar toplumun birlik ve beraberliğini kurumsallaştırma açısından oldukça önem arz eder. Nitekim 14 Temmuz 1799'da ilk defa ulus devletin inşası sürecinde kutlanan Fransız İhtilali Bayramı, birçok devlete örnek teşkil etmiştir.¹ Türk topluluklarında İslamiyet öncesinde ve sonrasında kutlanan bayramlar arasında Nevruz Bayramı önemli bir yer teşkil ederken, İslami dönemde dini bayramlar ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte, ümmetten millete geleneksel devletten modern devlete geçiş sürecinde milli bayramlara özel bir önem atfedilmiş ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde ilk defa kutlanmaya başlanan "İyd-ı Milli" ya da Hürriyet Bayramı millî bayram olgusunu devlet ve toplum yaşamına kazandırmıştır. Millî bayramlar, bir milletin başarılarının, kahramanlıklarının ve toplum hafızasında yer eden önemli olayların gelecek nesillere aktarılabilmesi için araçsallaştırılmış, ortak bir mazi inşa etmenin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir.

Günün iktidarını meşrulaştırmak ve âtinin nesillerini şekillendirmek için maziyi hatırlatmak amacını da taşıyan millî bayramlar, Cumhuriyet Türkiye'sinin de ayrılmaz bir parçası olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde milli bayramların ilanı için çok da zorluk çekilmemiştir. Zira Milli Mücadele Dönemi olarak adlandırılan 1919-1920 yılları arasındaki süreçte Türk milletini işgal ve esaretten kurtaran geleneksel bir imparatorluktan modern bir ulus devlete geçişi mümkün kılan pek çok kritik tarih söz konusudur. Bu tarihler, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkarak Millî Mücadele'yi organize edip, bu mücadelenin önderi haline geldiği sürecin başlangıcını teşkil eder. Yine, yeni Türk Devleti açısından kurucu ve kurtarıcı bir rol üstlenen Hakimiyet-i Milliye'nin vücut bulduğu Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılış tarihi olan 23 Nisan'ın da bayram olarak kutlanması gayet doğaldır. Milli Mücadele'nin askerî safhasını sonlandıran Anadolu'daki Yunan işgalini kati olarak nihayete erdiren 30 Ağustos Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin de Zafer Bayramı olarak kutlanması hem Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın askerî zaferlerine atıfta bulunulması hem de Milli Mücadele sürecinde gerek Türk ordusunun gerekse Türk halkının fedakârlık ve kahramanlıklarının her yıl anılması

¹ Lynn Avry Hunt, **Politics, Culture and Class in the French Revolution**, University of California Press, London, 1984, s.35.

açısından önem arz etmiş ve 1924 yılından itibaren günümüze kadar Türkiye’de Zafer Bayramı kutlamaları süre gelmiştir.

26 Ağustos 1922’den 18 Eylül 1922’ye kadar süren ve Türk Millî Mücadelesi içerisinde Büyük Taarruz olarak adlandırılan savaşıla, işgalci Yunan ordusuna karşı çok önemli ve kesin bir zafer kazanılmıştı. Bu savaşın bir aşaması olan 30 Ağustos tarihli Meydan Muharebesi bizzat Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından yönetilmiş ve Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştı. Sakarya Zaferi’nden sonra TBMM Hükümeti bir yandan barış görüşmelerini yürütürken diğer yandan da bir taarruz için hazırlıklarına başlamıştı. Mart 1922’de İtilaf Devletleri tarafından Paris’te düzenlenen konferansta, Sevr Antlaşması’nı çağrıştıran bir barış anlaşması teklif edilmiş, TBMM Hükümeti ise bu teklifi Misak-ı Milli’ye aykırı bulduğu için reddetmişti. Bununla birlikte, Ankara Hükümeti, sorunu diplomatik yollarla çözmek istediğini göstermek amacıyla birtakım karşı tekliflerde bulunmuşsa da bu teklifler Müttelik devletler tarafından kabul edilmemişti. Bütün bu sürecin sonunda, sorunun diplomasi yoluyla çözülemeyeceğine kanaat getiren Mustafa Kemal Paşa, 16 Haziran 1922’de Büyük Taarruz’un yapılması kararını verdi. Büyük bir gizlilik içerisinde gerçekleştirilen taarruz hazırlıklarının akabinde 26 Ağustos sabahı, Türk ordusu bütün bir cephe hattında aynı anda taarruza geçti. Amaç, Anadolu’daki Yunan işgaline kesin olarak son vermektir. Afyon’un işgalden kurtarılmasının ardından, karargâhıyla birlikte bu şehre giren Mustafa Kemal Paşa oldukça yıpratılan Yunan kuvvetlerini 30 Ağustos’ta bir meydan savaşı yapmaya zorladı. Nihayetinde, Başkumandanlık Meydan Muharebesi’nde Yunan ordusu ağır bir yenilgi aldı ve pek çok kayıp vererek geri çekilmeye başlayarak bütün bir Batı Anadolu’yu boşaltmak zorunda kaldı. Böylece, Milli Mücadele’nin askerî safhası sona erdi ve Lozan Barış Konferansı’na giden yol da açılmış oldu. Büyük Taarruz’un zaferle sonuçlanması aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin de temellerinin atıldığı en önemli başarılarından biriydi.²

² Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi’nin askerî ve siyasi yönden değerlendirmesine dair ayrıntılı bilgi için bakınız: Sadık Sarısamam, Uğur Üçüncü, “Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 9, Sayı 25, Mart 2016; **Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)**, C.2, IV. Kısım, 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1967; **Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)**, Cilt 2, IV. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995; **Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)**, II Cilt, 6. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995; İsmet Görgülü, **Büyük Taarruz**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992.

İki savaş arası dönemde Türkiye, iç politikada siyasi ve ekonomik bağımsızlığını koruma ve yeni reformlarla geliştirme çabası içine girmişti. Dış politika ise 1930'lara kadar Lozan'dan kalan meselelerin çözülmesi ekseninde gelişmiş, 1930'lardan sonra ise dünyada savaşın ayak seslerinin duyulmaya başlamasıyla daha çok güvenlik kaygısı öne çıkmıştı. Nitekim bir savaşa doğru hızla ilerleyen konjonktürel gelişmeler, Türkiye'yi Doğu'da ve Batı'da bir savunma hattı inşa etmeye itmiş; Türkiye bu dönemde çeşitli anlaşmalarla barışın tesisinden yana adımlar atmıştı. Buna karşın, Türkiye'nin ve diğer devletlerin barışın tesisine yönelik tüm çabalarına rağmen 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile savaş resmen başlamış oldu.

Türkiye'nin gerek askeri gerekse de ekonomik açıdan bu savaşa hazır olmadığı açıktı. Bu nedenle, savaş boyunca Türk dış politikasının temel amacı savaşta tarafsız bir politika izleyerek Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumaktı. Bu nedenle İsmet İnönü'nün de girişimleri ve çabaları neticesinde savaş boyunca denge politikası izlendi. Her ne kadar Türkiye savaşa dâhil olmama yönündeki kararını uygulasa da Türk-İngiliz ittifakını savaş boyunca güçlendirmeye de devam etti. Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında 19 Ekim 1939'da imzalanan Yardımlaşma Antlaşması bunun en somut örneğiydi. Türkiye, olası bir savaş ihtimalini de göz önünde bulundurmuş, buna yönelik önlemlerini de savaş boyunca almaya devam etmişti. Savaş sürecinde Sovyetler Birliği ve Almanya ile imzalanan Saldırmazlık Antlaşmaları (1941) yine buna yönelik çabalardı. Müttefik devletlerin yanı sıra Almanya ve Rusya'nın da savaş boyunca baskısına maruz kalan Türkiye, bu baskıları bertaraf edebildi ve savaş dışında kalmayı sürdürdü. İsmet İnönü'nün mimarı olduğu bu tarafsız dış politika, söz konusu yıllarda oldukça hassas bir dengede yürütüldü ve Türkiye savaşa dâhil olmadan ve toprak bütünlüğünü koruyarak çıkmayı bildi.³

1939-1945 yılları arasında devam eden savaşın sonuçları ise oldukça ağır oldu. İkinci Dünya Savaşı milyonlarca insanın ölmesine ve yaralanmasına sebep olurken yeni bir dünya düzenini de beraberinde getirdi. Savaşın getirdiği iktisadi yıkımlar ise yalnızca savaşa dâhil olan ülkeleri değil neredeyse tüm ülkeleri derin bir şekilde etkiledi. Türkiye

³ Bkz: Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Çev: M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974; Hüner Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, William Hale, **Türk Dış Politikası**, Mozaik Yay, İstanbul, 2000, Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

de savaşa fiili olarak katılan ülkeler kadar olmasa da ekonomik açıdan oldukça büyük bir zarara uğradı. Söz konusu dönemde, savaşın ekonomisi ve bunun pratikleri iç politikayı belirleyen temel saiklerden biri oldu. Ekonominin bu süreçte en az hasarla kurtartılabilmesi için bir yandan halka ağır vergiler yüklenirken bir yandan katı devletçi uygulamalar öne çıktı. 1940'ta çıkarılan ekonomide olağanüstü tedbirleri öngören Milli Korunma Kanunu bunlardan ilkiydi. Hemen ardından, Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi, 1943'te uygulanan Toprak Mahsulleri Vergisi uygulandı. Savaşın maliyeti Türkiye için de oldukça ağır olmuştu. Neticede, savaşın getirdiği olağanüstü koşullar toplumun büyük bir kesimini derinden etkiledi ve toplumsal bir tepkiyi de beraberinde getirdi.⁴

Toplumun geniş bir kesiminde yükselen bu tepkileri dindirmenin bir yolu da ülkece kutlanan bayramlardı. Nitekim savaş yıllarında devam eden Zafer Bayramı kutlamaları yalnızca dış politikada Türkiye'nin gücünü ve "şanlı zaferlerini" vurgulamakla kalmadı, aynı zamanda iç politikada da iktidara meşruiyet kazandırmanın ve halka birlik mesajı vermenin de bir vesilesi haline geldi. Bu bakımdan, bu çalışma savaş tehdidi altındaki bu yıllarda Türkiye'deki zafer bayramı kutlamalarının analitik olarak değerlendirilmesi amaçlamaktadır. Nitekim iç politikada iktidara meşruiyet sağlamanın bir aracı haline gelen bayram kutlamaları "Tek Adam"dan "İkinci Adam"a geçiş sürecindeki sancılara dair de izler taşımaktadır. Bu çalışmada, söz konusu yıllardaki Zafer Bayramı kutlamalarının gerek İnönü iktidarının meşruiyet sorununa gerekse de savaşın gölgesindeki Türkiye'nin konumuna dair izler taşıdığı düşünülmektedir.

Savaştaki gelişmelerden hareketle, orduyu ve milleti savaşa hazırlama düşüncesinin önemli bir ayağını da basın oluşturdu. Nitekim Zafer Bayramı kutlamalarında kullanılan semboller, basındaki değerlendirmelerle daha da vurgulu hale geldi. Bu doğrultuda Milli Şef ve ordu mensuplarının kutlama törenlerinde yaptığı konuşmalar ve verilen mesajlar, basında anında karşılık buldu ve bayram bu retorik ile şekillendirildi.

⁴ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, Cilt II, İletişim Yay, İstanbul, 2014, s. 83-105; Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945**, Cilt II, İletişim Yay, İstanbul, 2007, s.365-420. Kamuran Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.; Selim Deringil, **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s. 263-268. Ayrıca bkz: Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi 1939- 1945**, Ankara, 1974.

1. Atatürk Dönemi'nde Zafer Bayramı Kutlamaları

30 Ağustos'ta kazanılan Türk Zaferi'nin yıldönümünde ilk kutlama 1924'te Dumlupınar'ın Çal Köyü yakınlarında Mustafa Kemal Paşa'nın katılımıyla gerçekleşti. 1923 yılında, 30 Ağustos Zaferi'nin yıldönümü kutlamasının yapılmamasının temel sebebi, Türkiye'nin bu dönemde hem içeride hem dışarıda yoğun bir gündemle meşgul olmasıydı.⁵

Yapılan ilk kutlamalara Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa katıldı. Söz konusu kutlamalar kapsamında ayrıca Meçhul Asker Abidesi ve Heykelinin temel atma töreni de gerçekleştirildi. Söz konusu kutlamalarda Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmada, 30 Ağustos Zaferi'ni Türk tarihinin en önemli dönüm noktası olarak ifade ederken, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini burada sağlamlaştırıldığını belirtti.⁶ Bundan sonraki süreçte, Büyük Zafer ve Başkomutanlık Muharebesi 1926 yılında çıkarılan bir kanunla Türk ordusunun bayramı olarak ilan edildi.⁷

25 Ağustos 1926 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti, Şehit Asker Abidesi'nin bulunduğu mevkiyi tören alanı olarak kabul etti. Erken Cumhuriyet yıllarında bayramlar, belirli bir program dâhilinde kutlandı ve bu kutlamaları organize etmek için şehirlerde komiteler oluşturuldu. Atatürk Dönemi'nde yapılan kutlamalar aynı zamanda iki savaş arası döneminin ruhunu da yansıtmaktaydı. Zira bu dönemde Türkiye, Lozan'da elde etmiş olduğu kazanımları korumaya yönelik statükocu bir dış politika takip etmiş, bu da Zafer Bayramı kutlamalarının semboller dünyasına yansımıştı. Nitekim bayram kutlamalarında yapılan konuşmalarda hazırlanan afiş ve broşürlerde dış politikada revizyonizme değil içeride süreklilik arz eden bir reformizme vurgu yapılmıştı. Zafer

⁵ Bedrettin Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferinin İlk Kutlanması*, Ankara, 1972, s.7.

⁶ Burhan Sayılır, "30 Ağustos Zafer Bayramı Kanunu, İlk Zafer Kutlaması ve Büyük Taarruz İle İlgili Bazı Bilgiler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Yıl 12, Sayı 16, Bahar 2014, s. 91-92.

⁷ Söz konusu kanun metni şu şekildeydi:

Numara 795

1. Madde: *İstiklal muhaberatında zafer-i katiyi temin eden 30 Ağustos Başkumandan Muharebesi günü Cumhuriyet ordu ve donanmasının Zafer Bayramıdır.*
 2. Madde: *Her yıl dönümünde bu bayram günü kuvva-yı berriye, bahriye ve havaîye tarafından tes'id olunur ve Müdafaa-i Milliye vekâletinin tanzim edeceği programa göre Dumlupınar'da ayrıca merasim-i askeriye icra edilir ve bugün de bilumum devair ile mektepler tatil olunur.*
 3. Madde: *Bu kanun, neşri tarihinden muteberdir.*
 4. Madde: *Bu kanunun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur. 1 Nisan 1926. Bkz: T.C. Resmî Gazete, No:346, 12 Nisan 1926, s.1.*
-

Bayramı konuşmalarında, Lozan vurgusu öne çıkarılarak söz konusu anlaşmayla hayat bulan yeni Türk Devleti'nin Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde kazanılan zaferin bir neticesi olduğu dile getirildi. Ayrıca, bu zaferin “bütün inkılapların anası olduğu” vurgulanırken, ülkede yapılan büyük yatırımların açılış merasimleri dahi 30 Ağustos günlerine denk getirildi.⁸

Zafer Bayramı, başlangıcından itibaren uzun bir süre “Zafer ve Tayyare Bayramı” olarak kutlandı. 1925 yılında kurulan Türk Tayyare Cemiyeti, Millî Mücadele'yi kesin zaferle sonuçlandıran Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin yıldönümünü takip eden 31 Ağustos gününü “Türk Tayyare Bayramı” olarak kabul etti. Daha sonra, İcra Vekilleri Heyeti 1926 yılında 30 Ağustos Zafer Bayramı ile Tayyare Bayramı kutlamalarının ortak bir şekilde yapılmasını kararlaştırdı.⁹ Kutlamalar birlikte yapılsa da 30 Ağustos günü “Zafer Bayramı” şeklinde zikredilmiş, bunda Tayyare Cemiyetinin faaliyetleri etkili olmuş, halkın nazarında ise Zafer ve Tayyare Bayramı” olarak ifade bulunmuştu.¹⁰

2. Güçlü Ordu, Güçlü Türkiye: Zafer Bayramı Kutlamalarında Militarist Söylem

Milliyetçilik ve militarizm son iki yüzyılın kaderini tayin eden ve birbirini tamamlayan ideolojilerdir. Modern anlamdaki ulus devletler savaşlar sonucunda tayin edilmiş, belirli savaşlar ulus-devletin simgesi haline gelmişti. Hemen her ulus-devlet için savaşlar ve ordular kurucu bir rol oynamış, bu Türkiye örneği için de geçerli olmuştu.

⁸ Nitekim 27 Mayıs 1935 tarihli Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun, “Tayyare Bayramı” ifadesine yer vermemiş, 30 Ağustos gününü sadece “Zafer Bayramı” olarak tanımlamıştı. Demo Ahmet Aslan, **Cumhuriyet'in Törenselleşmesi: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, s. 129-130.

⁹ Havacılık sanayiinde çok önemli gelişmelerin yaşanıp hava sahası güvenliğinin önem kazandığı bir dönemde, 16 Şubat 1925'te kurulan Türk Tayyare Cemiyeti ülkede havacılığın askerî, iktisadi, sosyal ve siyasi önemini tanıtmak, havacılık sektörüne gereken maddi ve manevi yardımı sağlamak amacıyla kurulmuştu. Bu amaca yönelik yardımlar ise Tayyare Bayramlarında organize edilecek etkinlikler vasıtasıyla sağlanacaktı. Bu nedenle cemiyet, 30 Ağustos'u Tayyare Bayramı olarak ilan etmişti. Zafer Bayramı'yla birlikte kutlanan bayramlar hem Türk Hava Sahası'nın korunması için bağış uçak kampanyalarının düzenlenmesine vesile olmuş, hem de Zafer Bayramı'nın yurt genelinde daha coşkulu bir şekilde kutlanmasına da sağlamıştı. Bkz: Erken Cumhuriyet dönemi Tayyare Bayramı kutlamaları için bakınız: Aslan, a.g.t, s.132-140.; Demo Ahmet Aslan, “Tayyare Cemiyeti'nin Propaganda Faaliyetleri ve Tayyare Bayramları”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 14, Sayı 3, ss.141-150.

¹⁰ Yücel Öztürk, “30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı Kutlamaları: Amaç, Süreç ve Kazanımlar”, **History Studies**, Cilt.10, Sayı 9, Aralık 2018, s. 233. Nitekim 27 Mayıs 1935 tarihli Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun, “Tayyare Bayramı” ifadesine yer vermemiş, 30 Ağustos gününü sadece “Zafer Bayramı” olarak tanımlamıştı.

Türkiye'de ordu Atatürk Dönemi'nden itibaren rejimin koruyucusu gibi konumlanmış, sadece vatanın değil rejimin de bir garantörü olarak nitelik kazanmıştı.¹¹ Bu doğrultuda, savaşın gölgesinde geçen 1939-1945 yılları arasındaki Zafer Bayramı kutlamalarının içeriği dünyadaki gelişmelerle paralel bir seyir izledi. Nitekim bahsi geçen dönemde savaşın getirdiği siyasi-askerî psikolojiyle daha militarist bir söylem ön plana çıktı. Bu militarist dilin yansımaları Zafer Bayramı kutlamalarının semboller dünyasında açık bir şekilde ifade alanı buldu.

Savaşın getirdiği yeni gündemler, savaş teknolojileri ve yeni savunma yöntemleri bayram kutlamalarına da yansdı. 1939-1945 yılları arasındaki kutlamalarda, dünyada devam eden savaşın bir yansıması olarak Türk milleti ve kahraman Türk ordusu vurgusu öne çıktı. Güçlü ordu ve orduya duyulan güven hususu neredeyse tüm bayram kutlama törenlerinde dile getirildi.¹² 30 Ağustos Zaferi'nin Türk ordusunun gücünü ortaya koyduğu ve "harp tarihinin en parlak abidesi" olduğu sıklıkla vurgulandı.¹³ Örneğin, *Ulus*'taki bir değerlendirmesinde Falih Rıfkı Atay, Türkiye'nin ve ordunun "büyük kuvvetine" dikkat çekiyor, bu gücün millete ve orduya dayandığını ifade ediyordu.¹⁴ *Cumhuriyet* gazetesi ise "Türk milletinin kahraman ordusunun tarihe yazdırdığı şanlı günün" önemini şu sözlerle tebrik ediyordu:

*"Bugün 30 Ağustos büyük Zafer Bayramımızdır. Vatanımızın istiklalini bütün dünyaya tanıtan Türk milletinin esaret ve ölüm kararını taşıyan Sevr muahedelerini süngüleriyle parçalayıp atan 17 sene evvel bugün ulu Türk milletinin kahraman ordusunun Dumlupınar'da kazandığı 30 Ağustos Zaferidir."*¹⁵

Yine, 1940 yılındaki kutlamalar sırasında da 30 Ağustos Zaferi'nin ordunun gücünü ve kahramanlığını ortaya koyduğu, Türk milletinin geleceğini ve ülkesini

¹¹ Ayşegül Altınay, Tanıl Bora, "Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. Milliyetçilik**, Ed. Tanıl Bora, C. IV, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.140-141.

¹² "30 Ağustos Zafer Bayramı Her Tarafı Coşkun Tezahüratla Kutlandı", **Tan**, 31 Ağustos 1939, s.4.; "Yurtta Zafer Bayramı", **Son Posta**, 2 Eylül 1939, s.5.; "Dumlupınar'da", **Vatan**, 1 Eylül 1942, s.1.; "Dumlupınar'da Yapılan Muazzam Merasim", **Vatan**, 31 Ağustos 1941, s.5.; Ercüment Ekrem Talu, "Dumlupınar'da Dirilen Türk Ebediyen Ölmeyecektir.", **Son Posta**, 30 Ağustos 1940, s.1.; "Milli Şefimiz Orduya Tebriklerini Bildirdi", **Ulus**, 1 Eylül 1943, s.1.; "Milli Şef Zafer Bayramı Münasebetiyle Ordumuza Güvenini Bildirdi", **Vakit**, 30 Ağustos 1944, s.1.

¹³ "30 Ağustos Zaferi", **Akşam**, 30 Ağustos 1939, s.5.

¹⁴ Falih Rıfkı Atay, "Türkün Büyük Kuvveti", **Ulus**, 31 Ağustos 1939, s.1.

¹⁵ "Zafer Bayramımız", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1939, s.1,5.

korumak için ordunun gelecekte de aynı şekilde kahramanca savaşaacağı ifade edildi.¹⁶ Savaşın hızlandığı 1942 yılında İnönü Savaşları, Sakarya Meydan Muharebesi ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi gibi gelişmelerin tarihsel önemi üzerinde duruldu ve bu zaferlerin Türk milletini “ebediyen kurtaran” zaferler olduğu yinelendi.¹⁷ Buradan hareketle, 30 Ağustos Zaferi kutlanırken aynı zamanda bu başarının devamlılığı üzerinde durulduğu, bağımsız Türkiye Cumhuriyeti’nin olası bir savaşa girmesi durumunda toprak bütünlüğü konusunda bir endişesinin olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, Zafer Bayramı kutlamalarındaki bu vurgunun Hitler Almanya’sının saldırı tehdidini hissettiği bir dönemde Türkiye’ye saldırmayı düşünebilecek devletlere üstü kapalı bir mesaj niteliği taşıdığı söylenebilir.

Savaşın getirdiği siyasi-askeri psikoloji, Zafer Bayramı kutlamalarındaki güçlü ordu mesajını daha da ön plana çıkardı. 1942’de zaferin yirminci yılındaki kutlamalarda, Türk ordusunun gücü ve kaynakları öne çıkarılarak, bilhassa “Türk ordusunun yenilmez gücü” üzerinde duruldu.¹⁸ Söz konusu kutlamalar, zaferin yirminci yılı olmasından dolayı daha da görkemli bir şekilde gerçekleştirildi. Nitekim ülkenin her köşesinde oldukça büyük törenler organize edildi ve Zafer Bayramı hem resmi geçitlerle hem de halk arasında coşkuyla kutlandı.¹⁹ Bu törenler sırasında da İnönü’nün orduya verdiği bayram tebrik mesajında, ordunun “Türk milletinin teminatı” olduğunu vurgulanırken, “kahraman orduyu” motive eden ve her şeye hazırlıklı olmaya çağıran bir arka plana da sahipti.²⁰ 1942 yılındaki kutlamalarına hava filosu da katıldı ve Taksim Meydanı’nın üzerinden alçaktan uçarak gösteri yaptı.²¹

3. “Ordumuz Her Zaman Savaşa Hazırdır”

Zafer Bayramı kutlamalarında orduyu ve milleti savaşa hazırlamaya yönelik bir retorik kullanıldı. Dünyadaki savaşın gidişatı ve Müttefik güçlerin Türkiye’yi savaşa

¹⁶ “Zafer Bayramı Parlak Merasimle Kutlandı”, **Akşam**, 31 Ağustos 1940, s.4.

¹⁷ “Büyük Zafer Bayramımız”, **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1942, s.1.; Yunus Nadi, “Milli Zafer”, **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1942, s.1.

¹⁸ İstanbul’da Zafer Şenliği”, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1942, s.3.

¹⁹ “Zafer Bayramı Millete Kutlandı”, **Ulus**, 30 Ağustos 1942, s.1.

²⁰ “Milli Şefimizden Şanlı Orduya”, **Ulus**, 1 Eylül 1942, s.1.; “Zafer Bayramı Münasebetiyle”, **Vatan**, 1 Eylül 1942, s.1.; “Milli Şef Orduyu Tebrik Etti”, **Son Posta**, 1 Eylül 1942, s.1.

²¹ “İstanbul’da Yapılan Zafer Şenliği”, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1942, s.1.; “Ankara’da Yapılan Muhteşem Merasim”, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1942, s.1.; “Afyon Büyük Bayramı Kutlamaya Hazırlanıyor”, **Ulus**, 30 Ağustos 1942, s.1.; “İstanbul’da Zafer Bayramı”, **Tan**, 31 Ağustos 1941, s.1.

dâhil etme yönünde baskısının bu retoriğin ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülebilir. Zafer Bayramı kutlamalarında öne çıkan imgeler üzerinden, savaşın Türkiye'ye de sıçraması riskinin iyice hissedilir hale geldiği söylenebilir. Örneğin, 1939 yılındaki kutlamalarda, *"Türk ordusunun nasıl tarihine eşsiz kahramanlıklarla zafer kazandıysa icabında daha şanlı zaferler kazanmaya da muktedir olduğu"* vurgusu öne çıktı.²² Yine, 1941 yılındaki kutlamalarda da İsmet İnönü'nün orduya verdiği mesaj okunduktan sonra, Milli Şef'e hitaben *"ordunun her emre hazır olduğu"* ifade edildi. İnönü'nün orduya gönderdiği, *"Türk ordusu vazifeye çağrılırsa, kahramanlıklarımızı gururlandıracak surette hareket edecektir."* şeklindeki mesajı, Türk Ordusunu savaşa hazırlama düşüncesini açık bir şekilde göstermektedir.²³ Bu mesajlar üzerinden, Türk vatandaşlarının olası bir savaşta ordusuna güven duyması ve moralini yüksek tutmasına yönelik mesaj verildiği sonucuna varılabilir.

1940-1944 yılları arasındaki bayram kutlamalarında bu mesajın altı çizilerek ifade edildiği, orduyu savaşa hazırlama retoriğinin benimsendiği görülmektedir. İsmet İnönü'nün orduya gönderdiği bayram mesajlarında, savaş koşulları içinde bir zafer kutlandığı ve her an savaş durumuna teyakkuz halinde olunması gerektiği anlaşılıyordu. Nitekim Milli Şef 1941 yılındaki Zafer Bayramı kutlamaları için yolladığı mesajında, Türk ordusunun savaş durumuna her an hazırlıklı olması gerektiği şu şekilde ifade ediliyordu:

*"Zafer Bayramı'nı komutanlarımıza, subay ve erlerimize tebrik ederim. Tarihi, vatan uğrunda düşünceniz fedakârlıkla ve sayısız şan ve şerefle dolu olan ordularımız, bugün de milletimizin göz diktiği asıl teminattır. Cumhuriyet Hükümetinin sulh için sarf ettiği candan gayretler kâfi gelmez de Türk ordusu vazifeye çağrılırsa, ordularımızın geçmiş kahramanlıklarımızı gururlandırabilecek surette hareket edeceklerine eminim."*²⁴

Orduyu ve milleti savaşa hazırlamaya yönelik söylemler, Zafer Bayramı kutlamalarında orduya duyulan güvenin de bir ifadesi olmuştu. Kutlama mesajlarında Sıklıkla "orduya duyulan güvenden ve ordunun gücünden" bahsedilirken, ordunun her

²² Zafer Bayramımız", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1939, s.5.

²³ "30 Ağustos Coşkun Tezahüratla Kutlandı.", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1941, s.1.; "Milli Şef Orduya Mesaj Gönderdi", **Tan**, 31 Ağustos 1941, s.1.

²⁴ "Milli Şefin Orduya Gönderdiği Mesaj", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1941, s.3.; "Milli Şefin Türk Ordusuna Mesajı", **Son Posta**, 31 Ağustos 1941, s.1.

durumda ülkeyi savunmaktan çekinmeyeceği yineleni.²⁵ Örneğin, 1941 yılında 30 Ağustos Zaferi vesilesiyle Türkiye'nin geçmişteki zaferi gibi, ilerde de savaşmak zorunda kalırsa, kahramanca savaşmaktan çekinmeyeceği öne çıkarıldı.²⁶ *Yenigün* gazetesi, *Türkiye'nin barış için sarf ettiği gayretler kâfi gelmezse, Türk ordusunun Milli Şef'in tek bir işaretini beklediğini* yazdı.²⁷ Benzer şekilde, 1941 yılındaki kutlama mesajında ordunun nice 30 Ağustos'lara muzaffer olacağı şu şekilde yineleni:

“30 Ağustos bir semboldür; fakat bu sembol, yalnız yukarıda saydığımız bütün güzel ve iyi şeyleri temsil etmekle kalmaz; o, Türk'ün yurdunu ve istikbalini müdafaya mecbur bırakılırsa gene 30 Ağustoslar yaratacağını da ifade eder. 30 Ağustos 1922 günü, Dumlupınar'da, gün batarken Türk'ün istikbalini yeni bir güneşle aydınlatan büyük kahramanlardan İsmet İnönü, başımızdadır ve mukadderatımız, onun kara günlerde, düşmanla beraber milletin makûs talihini de yenen uğurlu elindedir. Etrafımızı saran harbi, bize de bulaştıracaklar çıkarsa, İstiklal Harbi'nin bütün fedakârlıklarına tekrar katlanmaya razı ve geleceğin 30 Ağustos'unu kazanmak için ölmeye hazır, yekpare bir millet, Milli Şef'in emrindedir. İşte 30 Ağustos bu bakımdan da bir semboldür.”²⁸

II. Dünya Savaşı yıllarında ordunun yanı sıra Türk milletini de olası bir savaşa hazırlama düşüncesinin olduğu anlaşılmaktadır. Zira 1942 yılındaki kutlamalarda da İnönü, orduya inancının yanı sıra Türk milletine güvendiğini, ordunun ve Türk milletinin olası bir savaş durumunda seferber olacağını belirtmekteydi.²⁹ Yine, *Son Posta* gazetesi, İnönü'nün *“30 Ağustos gibi bir güne sahip olan milletin hiçbir tehlikeden korkmasına sebep olamaz.”* şeklindeki sözlerine yer vererek, halkı motive ediyordu.³⁰ Benzer şekilde, 1942 yılındaki 30 Ağustos'ta *Bugün* gazetesi, Zafer Bayramı'nı kutlarken Türk milletini ve ordusunu olası bir savaşa hazır olmaya şu şekilde çağırıyordu:

“...Biz sulhu isteriz. Yabancı topraklarda gözümüz yoktur. Harbin mağluplar kadar galipler için de ne büyük felaket olacağını biliriz. Fakat şuna da kaniiz ki bir milletin, hürriyet ve istiklaline, şerefle yaşamak hakkına indirilmek istenen darbelerden

²⁵ “Milli Şefin Kahraman Orduyu Tebriki”, **Tanin**, 30 Ağustos 1944, s.1.; “İnönü Orduyu Tebrik Etti”, **Tasvirî Efkâr**, 31 Ağustos 1941, s.1.; “Milli Şefin Kahraman Orduya Tam Güven”, **Haber**, 31 Ağustos 1941, s.1.

²⁶ Abidin Daver, “30 Ağustostan Yeni Bir Kuvvet ve İman Alıyoruz”, **İkdam**, 30 Ağustos 1941, s.1.

²⁷ “Türk Ordusu Milli Şefin Tek Bir İşaretini Bekliyor”, **Yenigün**, 1 Eylül 1941, s.1.

²⁸ “Bugünün Manası”, **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1941, s. 2.

²⁹ “Milli Şef İnönü'den Kahraman Orduya”, **Tan**, 1 Eylül 1942, s.1.

³⁰ “Zafer Bayramı”, **Son Posta**, 30 Ağustos 1940, s.1.

daha ağır, daha amansız bir felaket olamaz. Dövüşmek icab ederse bunu kahramanca yapacağımıza ve en harika zaferleri elde edeceğimize kaniyiz. 30 Ağustos, bu kanaatimizin şaşmaz bir teminatıdır. En büyük kuvvetlerimiz Milli Şefimizin etrafında sarsılmaz bir kaya teşkil eden birliğimizdir. 18 milyon Türk'ün maddi ve manevi varlığı, bugün mukaddes vatanın emrindedir. 30 Ağustos zaferini kazanan büyük ve kahraman ordumuza güveniyoruz.”³¹

Savaşın gidişatına Türkiye'nin dâhil olma ihtimali, yalnızca Milli Şef ve ordunun söylemlerinde değildi, halkta da bir karşılık bulmuştu. Örneğin, Ahmet Emin Yalman, bayram sevincinin halktaki coşkusunu ifade ettikten sonra, Türk milletinin gereğini yapma noktasında topyekûn birlik olduğunu vurgulamaktaydı. Dünyadaki çatışma ve ihtilafların aksine Türk milleti arasında herhangi bir fikir ayrılığı olmadığını öne çıkarmaktaydı.³² Yine, Zafer Bayramı kutlamalarının halkın duygu ve düşünce dünyasında neye karşılık geldiğine de yer verilmekteydi. *Vatan* gazetesi, "Bir Halk Kadınının Zafer Bayramı Etrafında Duyguları" başlıklı yazı bunun güzel bir örneğini teşkil etmekteydi.³³ Benzer şekilde, Asım Us, *Vakit* gazetesindeki değerlendirmesinde ordu ve milletin iç içe geçtiğini, olası bir savaş durumunda her ikisinin de hiçbir tereddüt etmeden savaşacağını şu sözlerle ifade etmekteydi:

"Hiç kimsenin en küçük şüphesi yoktur ki İkinci Cihan Harbi sona ermedikçe memleketimiz için harp tehlikesi tamamıyla geçmiş sayılamaz. Bu itibar ile milli varlığımızın hali ve istikbali bakımından yegâne teminatı yine ordumuzda buluruz. İkinci dünya harbinin ortaya koyduğu bir büyük hakikat da şudur: 'Bundan sonra harp tehlikesi karşısında cephe ile cephe gerisi kalmamıştır. Milletler ile ordular geçmiş devirlerde görülmeyen şekilde birbiriyle kaynaşmış, bu iki mukaddes varlık adeta birleşerek bir hamur haline gelmiştir... Görünen ve görünmeyen tehlikeler karşısında Türk ordusu vazifesini yapmaya hazır olduğu gibi Türk milleti de fedakârlık yolunda her an ordunun yanındadır. 30 Ağustos Bayramı'nı kutlarken milli birliğin bu en yüksek tecellisini gözlerimiz ile görmeye ve kalplerimiz ile duymak bizim için ne büyük nimettir!"³⁴

³¹ "Büyük Zaferin Yıldönümü Kutlu Olsun", **Bugün**, 30 Ağustos 1942, s.1.

³² Ahmet Emin Yalman, "Birliğimizin Verdiği Ha ve Güven", **Vatan**, 31 Ağustos 1940, s.1.

³³ Neriman Hikmet, **Vatan**, "30 Ağustos", 31 Ağustos 1941, s.3.

³⁴ Asım Us, "30 Ağustos Ordu ve Millet", **Vakit**, 31 Ağustos 1944, s.1.

Söz konusu değerlendirmeler üzerinden, Türkiye’de iç cephenin sağlam olduğu ve olası bir savaşta Türkiye’nin topyekûn bir savaşa hazır olduğu mesajı verilmek istenmişti. Zafer Bayramı kutlamalarındaki semboller ve vurgular üzerinden, hem içeriye hem de dışarıya Türkiye’nin olası bir savaşa hazır olduğu gösterilmeye çalışılmıştı.

4. Batı Cephesi’nin Muzaffer Kumandanı: Zafer Bayramı Kutlamalarında İnönü İmgesi

Şüphesiz ki Türk siyasî hayatında karizmatik lider denildiğinde ilk akla gelen isim Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk’tür. Osmanlı Devleti’nin son döneminde askeri başarısıyla öne çıkan bir paşa, Kurtuluş Savaşı sırasında Milli Mücadele’yi başlatan ve örgütleyen bir lider ve komutan, sonrasında ise yeni devletin kurucu babası ve Cumhuriyet sonrası dönemdeki değişimin mimarı olan Atatürk, tipik bir karizmatik lider olarak öne çıkar.³⁵ Bu bakımdan, Atatürk gibi kurtarıcı ve kurucu karizmatik bir liderden sonra onun yerine gelen “İkinci Adam” İsmet İnönü’nün meşruiyet sorunu yaşaması kaçınılmazdı. Nitekim İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildiği 11 Kasım 1938 tarihinden iktidarı devrettiği 1950 yılına kadar Atatürk’ün ve İnönü’nün liderliği mukayese konusu olmuş, Atatürk için ortaya konulan kurtarıcı lider vurgusu İnönü Dönemi’nde de önemini yitirmemişti. Aksine, onun karizmatik liderliğinden gelen otoritenin İnönü Dönemi’nde de devam etmesi bir nevi otoritenin rutinleşmesi olarak ifade edilebilir. Her ne kadar bu otoriteye dayanarak İsmet İnönü de gücünü Atatürk’ün mirasından alsada Atatürk’ün temsil ettiği kurucu baba figüründen sonra İnönü bir meşruiyet sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Nitekim Atatürk’ün “Birinci Adam”, İsmet İnönü’nün “İkinci Adam”, Atatürk’ün “Ebedi Şef” ve İnönü’nün “Milli Şef” olması da bunun açık bir ilanıdır.³⁶

Atatürk’ten sonra ortaya çıkan bu karizmatik liderlik boşluğu, İnönü’yü ciddi bir meşruiyet sorunuyla karşı karşıya bıraktı ve bu en çok da bayram kutlamaları esnasında görünür hale geldi. Bu doğrultuda Atatürk Dönemi’nde kullanılan “Halaskar Atatürk” ve

³⁵ Max Weber’in karizmatik liderlik tanımına dair ayrıntılı bilgi için bkz: İnal Cem Aşkun, “Karizma ve Atatürk’ün Önderliğindeki Gelişimi”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 01.02. 1988. John Breuilly, “Max Weber, Charisma and Nationalist Leadership”, **Journal of the Association For the Study of Ethnicity and Nationalism**, 17 (3), 2022, ss.477-499.;

³⁶ Murat Öztürk, **Karizmanın Yeniden Keşfi: Cumhuriyet sonrası Türk Siyasetinin Weber’in Karizma Anlayışı Çerçevesinde İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2015, s..99-103.

kurucu lider vurgusu yerine, İnönü Dönemi'ndeki bayram kutlamalarında onun başarıları ön plana çıkarılmaya başlandı. Örneğin 1939 yılındaki bayram kutlamaları sırasında Atatürk kurucu lider olarak zikredilse de İnönü'nün askeri başarıları ve Millî Mücadele'deki rolüne ayrı bir önem atfedildiğini söylemek mümkündür. Şöyle ki, Millî Mücadele boyunca İnönü'nün askerî başarılarının ve katıldığı konferansların altı çizilmekteydi. Örneğin, 1939 yılındaki kutlamalarda, milletin makûs talihini yenme anlamındaki kararlılığın, İnönü Savaşları ile Milli Şef'e ait olduğu, ordunun en kıdemli subayı tarafından şu şekilde ifade edilmekteydi:

*"Türk milletinin eli kolu bağlanmak istenirken millet, hakiki varlığıyla doğruldu ve başına kendi içinden çıkan kurtarıcı Atatürk'ü geçirdi. Dört sene süren çetin mücadelede milletimiz bütün gayretiyle çarpıştı. Bir hedefi vardı: Ya istiklal ya ölüm. İlk önce Şefimiz İnönü'nde milletin makûs talihini yendi. Sakarya ve Dumlupınar Meydan Muharebeleri'nde kazanılan zaferlerle düşman orduları denize döküldü."*³⁷

Zafer Bayramı kutlamalarında yapılan konuşmalar ve törenlerdeki nutuklar dikkate alındığında, Atatürk gibi bir kurucu liderden sonra İnönü'nün lider özelliğini meşrulaştırmama endişesi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Atatürk'ün Milli Mücadele sırasında söylediği ve orduyu teşvik eden sözlerin, İnönü'ye atfedilmeye başlanması oldukça dikkat çekicidir. Başkumandanlık Meydan Muharebesi isminin ilk kez Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa tarafından önerildiği ifade edilmekteydi. Yine, 1941 yılındaki kutlamaları ele alan bir yazıda Atatürk'ün meşhur sözü "*Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz!*" emrinin de ilk olarak İsmet Paşa tarafından yazıldığı dahi iddia edilmekteydi.³⁸ Bütün bu abartılı yazıların Milli Şef'in "takdirini kazanmak" için gazetecilerin kendi inisiyatifiyle mi yazıldığını yoksa bizzat İnönü ve ekibi tarafından mı kurgulandığını kestirmek oldukça güçtür. Bununla birlikte söz konusu yazıların "Millî Mücadele kahramanı İnönü" imajı oluşturarak onun yaşadığı meşruiyet sorununun çözümüne katkı sağlamayı amaçladığı açıktır.

1942 yılındaki kutlamalarda 30 Ağustos'un yıldönümü "İnönü Günü" olarak kutlandı ve Zafer Bayramı bu şekilde isimlendirildi. Afyon'da yapılan Zafer Bayramı

³⁷ Zafer Bayramımız", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1939, s.5.; "30 Ağustos Zafer Bayramı Her Tarafıta Coşkun Tezahüratla Kutlandı", **Tan**, 31 Ağustos 1939, s.4.

³⁸ "30 Ağustos Coşkun Tezahüratla Kutlandı.", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1941, s.5.

kutlamalarında halkın 29 Ağustos'u, "İnönü Günü" olarak kutladığı belirtildi. Tören sırasında Afyon Belediye Başkanı'nın da ifade ettiği gibi halk, "milletçe bağlandığı Milli Şefin gününü kutlamak için" toplanmıştı. İnönü Günü olarak kutlanan 29 Ağustos günü, onun Batı Cephesi'nde kazandığı başarıların önemine vurgu yapan bir anlama sahipti.³⁹ Buradan hareketle, İnönü'nün dehası ve askeri başarılarının daha fazla ön plana çıkarıldığını söylemek mümkündür. Bunda elbette ki İnönü'nün Atatürk gibi bir kurucu liderden sonra iktidarına meşruiyet kazandırma gayesi etkili olmuştur.

Ayrıca bayram kutlamalarındaki izlenimlerin ele alındığı haber ve değerlendirmelerde, İnönü Savaşları'ndaki başarının Batı Cephesi'ndeki başarılı direnişin belkemiğini oluşturduğu belirtilmekteydi.⁴⁰ Örneğin, 1943 yılındaki kutlama etkinliklerinde, İnönü Zaferi'nin değeri ve 30 Ağustos'a giden süreçteki kritik öneminin altı çizilmekteydi İnönü Zaferi, "kurtuluşun ilk müjdesi" olarak nitelendirilirken, Milli Şef'in "askerî dehası"na vurgu yapılmaktaydı.⁴¹

Zafer Bayramı törenlerinde, İnönü'nün askerî dehasının yanı sıra diplomatik başarıları da sıklıkla öne çıkarıldı. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi kuruluş belgesi olan Lozan Barış Anlaşması'na da ayrı bir vurgu yapılmaktaydı.⁴² Bunda elbette ki İsmet İnönü'nün Lozan'a Türk delegasyonunun başkanı olarak katılmış olması ve Milli Şefin başarılarına vurgu yapma düşüncesi etkili olmuştur. Ayrıca Batı Cephesi'nde ele edilen başarılarda ve 30 Ağustos Zaferine giden süreçte İsmet İnönü'nün rolü öne çıkarılarak, "Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa düşmanı geri püskürttü" gibi ifadeler sıklıkla tercih edilmekteydi.⁴³ Örneğin, 1942 yılındaki kutlamalarda, cumhuriyetin kazanımlarını 30 Ağustos zaferine borçlu olduğu ve İnönü'nün bu başarıdaki rolü şu şekilde belirtilmekteydi:

"Komutası altındaki garp cephesi orduları ile iki kere İnönüleri'nde, bir kere Sakarya boylarında, nihayet dördüncü hamlede Afyon ve Dumlupınar yaylalarında 26-30 Ağustos büyük yengisini sağlayan Milli Şef İnönü'ye bir kere daha, temiz bir yürekle

³⁹ "Dumlupınar ve Afyon'da", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1942, s.1-3; "Afyon'da İnönü Günü Heyecanla Kutlandı", **Tan**, 31 Ağustos 1942, s.1.

⁴⁰ Abidin Daver, "30 Ağustos Bir Semboldür", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1941, s.1.

⁴¹ Asım Us, "İsmet İnönü ve Cumhuriyetin Yirminci Yıl Dönümü", **Vakit**, 29 Ağustos 1943, s.1.

⁴² Ali Rıza Erem, "Her Varlığımızı Borçlu Olduğumuz 30 Ağustos", **Ulus**, 30 Ağustos 1942, s.1.

⁴³ "Ankara'da Yapılan Merasimin Tefsilatı", **Vatan**, 31 Ağustos 1941, s.5.; "30 Ağustos Bayramı", **Vakit**, 31 Ağustos 1941, s.2.; "Ankara ve İstanbul'da Yapılan Merasim", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1943, s.3; Abidin Daver, "Türk Barışının Temel Zaferi", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1945, s.1.

inancımızı ve minnetimizi kopmaz ve sarsılmaz bağlılığımızı, tekrarlamakla vicdanlarımızın bugün kaynayan asil ve kutsal duygularını ifade etmiş oluyoruz."⁴⁴

Hasan Raşit Tankut ise *Ulus* gazetesindeki değerlendirmesinde, Türk milletinin bu zaferi büyük oranda İnönü'ye borçlu olduğunu şu şekilde ima ediyordu:

*"Dünyanın her gün daha da fenalaştığı ve ufuklarda bir ümit ışığı belirmeyen karanlık manzarası içinde, Türk milleti bütün ıstıraplarına rağmen en bahtiyar bir mevcudiyet olarak göze çarpıyor. Bu saadetin sırrı, büyük bir Şef etrafında yaratılan birliktir. Görmekte olduğumuz dünya faciaları içinde illetlerin yıkılmalarına sebep olan tefrikalar, ihtilaflar Türk milletinin bütün faziletlerini nefsinde toplayan İsmet İnönü'nün yarattığı karşılıklı güven sayesinde bu memlekette yer bulmamıştır. İnönü Türk milletine, Türk Milleti de İnönü'ye çok yaraşır."*⁴⁵

İnönü'yü öne çıkaran retorik, Atatürk'ün sözleri ile desteklenerek İnönü iktidarına meşruiyet kazandırılmaya çalışılmaktaydı. Şöyle ki, Milli Mücadele'deki büyük başarılar Milli Şef'e atfedilmişti. Örneğin, 1941 yılındaki kutlamalar sırasında İsmet İnönü, "milletin makûs talihini yenen kahraman" olarak zikredilmekteydi.⁴⁶ Yine, *Akşam* gazetesindeki bir değerlendirmesinde Necmettin Sadak, İsmet İnönü'nün Türkiye'nin "ikinci büyük talihi" olduğunu ve milletin makûs talihini yenen bir lider olduğunu vurgulamaktaydı.⁴⁷

5. Savaşın Gölgesinde Zafer Bayramı Kutlamaları: Dış Politika Söylemlerinin Bayram Kutlamalarına Yansımaları

1939-1945 yılları arasında devam eden İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye savaşa dâhil olmadan toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir dış politikası izledi. Hem Müttefiklerin hem de Mihver Devletler'in savaşa sokmaya yönelik tüm teşebbüslerine rağmen Türkiye, çeşitli manevralarla savaşın dışında kalmayı başardı.⁴⁸ 1939 yılında

⁴⁴ A. R. Erem, "Her Varlığımızı Borçlu Olduğumuz 30 Ağustos", *Ulus*, 30 Ağustos 1942, s.2.

⁴⁵ Hasan Raşit Tankut, "Zafer Bayramı", *Ulus*, 31 Ağustos 1942, s.2.

⁴⁶ "İnönü Orduyu Tebrik Etti", *Tasviri Efkar*, 31 Ağustos 1941, s.1.

⁴⁷ "Büyük Kumandan Mustafa Kemal On Sekiz Sene Evvel Bugün Bir Vatan Kurtarmıştı.", *Akşam*, 30 Ağustos 1940, s.1.

⁴⁸ Bkz: Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Ankara, Cilt: 1, 1986; Necdet Ekinci, *İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları*, Genel Türk Tarihi, Ankara, Cilt: 9, 2002; İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Dış*

savaşın başlamasından hemen sonra İngiltere ve Fransa ile Yardımlaşma Antlaşması imzalayan Türkiye, 1941-1942 yıllarında Almanya ve Sovyetler Birliği tehdidi ile karşı karşıya kaldı ve bu devletlerle de dostluk ve saldırmazlık anlaşması imzalayarak güvenli bir alanda tarafsızlık politikasını devam ettirdi. 1943 yılında ise Müttefiklerin yoğun baskısına maruz kalan Türkiye, İsmet İnönü'nün de izlediği dış politika vizyonu ile bu baskıları bertaraf ederek savaşa aktif bir şekilde dâhil olmadı. 1944'ten itibaren ise savaşın yönü ve gidişatı Müttefik Devletler'den yana döndü. Bu nedenle, Türkiye 23 Şubat 1945'te prensip olarak Müttefikler'in yanında savaşa girdi, fakat bu yalnızca sembolik bir anlama sahipti. Neticede, savaş yıllarındaki Türk dış politikası tarafsızlık ilkesi üzerine inşa edildi ve hem iç hem de dış politika bu çizgide ilerledi.

Savaşın başlamak üzere olduğu bir döneme den gelen 1939 yılı Zafer Bayramı kutlamalarında verilen mesajlar, Türkiye'nin dış politikasına dair ipuçları taşıyordu. Nitekim kutlamalardaki semboller ve vurgular, Türkiye'nin tarafsızlık politikasını benimseyeceğini ve iki bloğa da dâhil olmayacağı ilan etmekteydi. İnönü'nün "*Türkiye ne harici ne de dâhili hiçbir ıstırapı olmayan bahtiyar bir millettir.*" sözleri Türkiye'nin savaş yıllarındaki dış politikasını ifade ediyordu. İnönü ayrıca, Türkiye'nin büyük zorluklarla kazandığı 30 Ağustos gibi zaferlerini ve bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'ni korumanın öncelikli olduğunu belirtiyordu.⁴⁹ Türkiye'nin barıştan yana olduğu ve "daima da öyle kalmak niyetinde olduğu" vurgusu da bunu gösterir nitelikteydi.⁵⁰ Bununla birlikte, Türkiye'nin barıştan yana bir tavır alsa da savaşın Türkiye'nin varlığını tehdit eden bir noktaya gelmesi halinde, Türkiye'nin tavrı şu şekilde açıklanmaktaydı:

*"Dünyayı paylaşmak için savaşan büyük devletler, kendi menfaatleri veya siyasi, askeri ihtirasları uğruna küçük milletleri çiğneyip geçmekten, onların hürriyet ve istiklallerine hüürmetsizlik etmekten çekinmiyorlar. Bu devletlerin büyük hırsları Türk hudutlarına geldiği zaman, 30 Ağustos Zaferi bir bayrak gibi önlerine dikilmekte, onlara bu topraklarda istiklal için ölmesini ve muzaffer olmasını bilen bir millet yaşadığını hatırlatmaktadır."*⁵¹

Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 145-147.

⁴⁹ "Büyük Bayramınız Kutlu Olsun", **İkdam**, 29 Ekim 1929, s.1.

⁵⁰ "Dumlupınar'da Merasim", **Akşam**, 31 Ağustos 1940, s.1.

⁵¹ "30 Ağustos Zaferinin Büyük Manası", **Tan**, 31 Ağustos 1941, s.1.

Savaşın gidişatı, 30 Ağustos Zafer Bayramı'ndaki sembolleri ve kullanılan retorığı belirledi. Savaşta, tarafsızlık politikası izleyen Türkiye 30 Ağustos kutlamalarında sulh vurgusu yaparak bugünü kutladı. Örneğin, *Tanin*'de yayınlanan bir karikatürde "30 Ağustos ve Sulh" kelimeleri öne çıkarılmaktaydı.⁵² Yine, Müttefik ve Mihver devletlerin savaşın seyrine göre konumu Türkiye'de savaşın gölgesinde geçen Zafer Bayramı kutlamalarına sirayet etmekteydi. Şöyle ki, Almanya'nın yükselişe geçtiği 1942 yılına doğru, Türk ordusunun zaferi Alman ordularının başarısı ile mukayese edilmiş, 1945 yılına doğru ise daha çok Müttefik ordularının başarıları bir kıyas konusu olmuştu. Örneğin, 1941 yılındaki bayram kutlamalarında Türk ve Alman ordusu şu şekilde karşılaştırılmaktaydı:

*"Bu harbde, Almanların ortaya attıkları yıldırım harbi, demek ki 19 yıl evvel, Anadolu'da Türk ordusu tarafından azami muvaffakiyetle tatbik edilmiş bir harb şeklinden başka bir şey değildir. Arada bir fark varsa o da gene Türklerin lehine olmak üzere, o zaman motörlü vasıtaların yokluğuna mukabil, bu defadaki sayısız bolluğudur. Evet, 26 Ağustos 1922 sabahı, Türk ordusu, sarp tepelere dayanan düşman tahkimat hattını yarmak için nu harpte, Almanların yaptıkları gibi binlerce tayyare ve tank kullanmamıştır. Türk ordusu, cepheyi yardıktan sonra hasmını çevirmek için şimdi görüldüğü gibi açılan gedikten içeri zırhlı otomobiller, motörlü birlikler sürmemiştir."*⁵³

30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları, savaşın gidişatını ele alma ve Türkiye'nin savaş ortamındaki dış politikasını gözden geçirmenin de bir vasıtası haline gelmişti. Şöyle ki, savaş karşısında Türkiye'nin tarafsızlık politikasının haklılığı ve doğruluğu 30 Ağustos Zaferiyle paralellik kurularak meşrulaştırıldı. Örneğin, *Ulus* gazetesindeki yazısında Sabaheddin Sönmez, "yanan bir dünya içince Zafer Bayramı'nı sulh içinde kutlayan Türkiye'yi takdir etti. Sönmez, Türkiye'nin savaşa dâhil olmamasının Zafer Bayramı'nda elde edilen temel kazanımları koruduğunu belirtti."⁵⁴

Türkiye'nin savaşın gidişatını gözeterek tarafsız bir dış politika izlemeye gayret etse de bayram kutlamaları vesilesiyle gerekirse savaşa dâhil olunmaktan çekinilmeyeceği mesajı iki tarafa da verildi. Türkiye'nin her ne kadar barıştan yana tavır

⁵² "Zafer Bayramı", *Tanin*, 30 Ağustos 1944, s.1.

⁵³ Abidin Daver, "30 Ağustos Bir Semboldür", *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1941, s. 2.

⁵⁴ Sabahaddin Dönmez, "Sulh İçinde Zafer Bayramı", *Ulus*, 30 Ağustos 1942, s.2.

alsa da kendi güvenliğini ve savaşa her an girme olasılığını da gözettiğini söylemek mümkündür. Nitekim bayram kutlamalarında iki bloktaki dengeleri gözetken bir tutum tercih edilirken, savaşa dâhil olma ihtimali göz önünde bulundurulmaktaydı. Dünya kamuoyuna bu mesaj verilirken, içeride de orduyu ve halkı olası bir savaşa hazırlama düşüncesi etkili oldu. Örneğin, *Akşam* gazetesindeki bir haberde, Türkiye'nin savaşa dair tutumu şu şekilde belirtilmekteydi:

“Hiçbir milletin hayatı ve toprağı üzerinde gözümüz yoktur. Sulhseveriz ve daima da öyle kalmak isteriz. Memleketimizin mukadderatını idare eden partimizin büyük şeflerinin de kanaati bu merkezdedir. Fakat şeref ve haysiyetimize, hayat ve istiklalimize zerre kadar dokunacak bir hadiseye asla tahammülümüz yoktur. Biz düşmanın en modern silahlarına karşı dövüşerek, didişerek, çarpışarak nasıl bu zaferi yaratmışsak şimdi de aynı iman kuvvetiyle ve Büyük Şefimizin bayrağı altında yeni zaferler yaratmaya hazırız.”⁵⁵

Bu doğrultuda, savaşın gidişatı içinde Türkiye'nin savaştaki tarafsızlık politikasının riske girebileceği ima edilmekteydi. Bu doğrultuda bahsi geçen yıllarda Müttefiklerin baskısı arttıkça, bayram kutlamalarında daha militarist bir söylem öne çıktı. 1942 yılındaki kutlamalarda 30 Ağustos Zaferi'nin askerî yönünün üzerinde duruldu ve ordunun gücüne vurgu yapıldı. Zaferin askerî yönünün ve öneminin yalnızca Türkiye için değil dünya için de çok büyük bir önem arz ettiği *Son Telgraf* gazetesine şöyle yansdı:

“Böyle bir zaferi ifade etmek için zafer kelimesi çok eksik gelmektedir. O, Türk milleti için topyekûn bir dünya hesabı tasfiyesi, dünya milletleri için de her bakımdan bir dönüm noktası olmuştur... Biz kendi hesabımıza yirmi yıl önce bu devri açtığımız, her türlü tasfiyeyi yaptığımız için bugün dünya hercümercinin herkesin ve her milletin kendi hesabına bir eşit 30 Ağustos bir eşit Dumlupınar yaratması kaygı ve mücadelesinin dışında bulunuyoruz. 1922'den bu yana dünya milletlerinin durumunu, ikinci cihan harbi arefesini, başlayışını, seyrini ve neticelerini, her bakımdan incelerken, ‘Dumlupınar Zaferi’ üzerinde bilhassa duracak, Türk milletinin millî zaferi ile dünya hadiselerini birbirine bağlamakta büyük ölçüde filozofik, sosyal ve siyasal sebepler, amiller ve münasebetler bulacaktır.”⁵⁶

⁵⁵ “Dumlupınar'da Merasim”, *Akşam*, 31 Ağustos 1940, s.4.

⁵⁶ Etem İzzet Benice, “30 Ağustos Dumlupınar Zaferi”, *Son Telgraf*, 30 Ağustos 1942, s.1.

1945 yılına gelindiğinde ise savaş sona erdiği için Zafer Bayramı kutlamalarındaki genel hava da değişmeye başladı. Nitekim 1939'dan itibaren güçlü ordu ve savaşa girme ihtimallerinin gölgesinde verilen militarist vurgu dağılmaya başlamıştı. Bu doğrultuda barışa dair mesajlar ve imgeler ön plana çıkmaya başlamıştı. Dolayısıyla 1945 yılındaki Zafer Bayramı kutlamalarında, "hürriyet, istiklal ve barış" vurgulanan başlıca hususlardı.⁵⁷ Bununla birlikte, savaşın getirdiği psikoloji ülke kamuoyunu o denli etkisi altına almıştı ki 1945 yılındaki Zafer Bayramı kutlamalarında Türkiye'ye göz dikeceklerle şu şekilde bir mesaj verilmekteydi:

*"30 Ağustos, Türk tarihinin en mühim dönüm noktasıdır. Dumlupınar, Türk vatanına göz dikeceklerle Türk'ün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü ve kudretini hatırlatacaktır."*⁵⁸

Yine, 1945 yılındaki kutlamalarda Genelkurmay Başkanı, ordunun kutsal vazifesini her zamankinden daha fazla layıkıyla yapacağını ve buna hazır olduğunu ifade etti.⁵⁹ Bahsedilen Zafer Bayramı kutlamalarına bakıldığında, savaşın getirdiği militarist havanın biraz dağılmaya başladığını söylemek mümkündür. 1945 yılındaki kutlamalarda, dünyadaki sulh ortamından duyulan mutluluk ve Türkiye'nin iç ve dış politikasındaki istikrar konusunun altı çizildi.⁶⁰

6. Büyük Şölenlerden Mütevazı Törenlere: Savaşa Yönelik Tedbirlerin Kutlamalara Etkisi

II. Dünya Savaşı yıllarındaki kutlamalar Atatürk Dönemi'nin aksine daha mütevazı bir boyutta düzenlendi. Atatürk Dönemi'nde yapılan büyük şölenlerin yerini daha mütevazı kutlamalar aldı. İnönü Dönemi'ndeki törenlerin daha mütevazı şekilde düzenlenmesinde savaşın getirdiği olağanüstü hal durumunun ve ekonomik darboğazın etkili olduğu ileri sürülebilir. Savaşın Türkiye'ye getirdiği maliyet oldukça ağır olmuş, Türkiye savaş yılları boyunca gerek alınan vergiler ve olağanüstü tedbirlerle savaş

⁵⁷ "Zafer Bayramı Kutlu Olsun", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1945, s.1.

⁵⁸ "Zafer Bayramı", **Akşam**, 30 Ağustos 1945, s.1.

⁵⁹ "Cumhurbaşkanının Kahraman Orduya Tebrikleri", **Akşam**, 31 Ağustos 1945, s.1.

⁶⁰ "Cumhuriyet Orduları ve Cumhuriyet Hükümeti", **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1945, s.1.

ekonomisini bizzat tecrübe etmişti. Bu nedenle de ekonomide alınan bu tedbirlerin bayram kutlamalarına yansması gayet doğaldı.

Söz konusu yorumlar, aynı zamanda Milli Şef Hükümetinin savaş yıllarındaki politikalarını meşrulaştıran ve yücelten bir misyon da üstlenmişti. Örneğin, Zafer Bayramı kutlamalarında, Türkiye'nin savaş koşulları içinde uyguladığı savaş ekonomisinin tesirlerinin haklılığı ve günlük hayatı ve ekonomiyi olumsuz etkilemediği ifade edilmekteydi.⁶¹ Yine, Zekeriya Sertel'in savaşın bir yıllık bilançosunu ele aldığı yazısında Türkiye'nin konumu şöyle ele alınmaktaydı:

*“Harbin birinci yılı Türkiye için huzur içinde geçmiştir. Hükümetin, uyanık ve açık siyaseti sayesinde Türkiye, bütün tehlikeyi önlemeyi ve hudutlarından uzaklaştırmaya muvaffak olmuştur. Bütün Avrupa harp içinde iken Türkiye normal hayatına devam edebilmiştir.”*⁶²

1939 yılındaki 30 Ağustos Zafer Bayramı ülkenin her köşesinde büyük bir coşkuyla kutlandı. Kutlamalar sırasında askeri teamüller uygulanırken, bayramın anlamı ve Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin Türklerin zaferindeki kilit önemi öne çıkarıldı.⁶³ Ülkenin her yerinde kutlanan Zafer Bayramı için yurdun dört bir tarafı bayraklarla süslendi. Resmî tören sırasında halkın tezahüratlarına, ülkenin her yerinde halkın heyecanına ve resmi kutlamalar sırasında yapılan konuşmalara gazeteler geniş yer verdi. Yine halkevlerinde etkinlikler düzenlendi, konferanslar verildi ve halk Zafer Bayramı'nın tarihsel önemi konusunda bilinçlendirilmeye çalışıldı.⁶⁴

1940 yılındaki bayram kutlamaları da görkemli törenlerle ülkenin her yerinde yapıldı. Halkın katılımıyla tüm yurttaki düzenlenilen törenlerle bayram kutlandı ve resmi törenler yapıldı. Özellikle de Ankara, İstanbul ve Dumlupınar'da büyük törenler

⁶¹ Hüseyin Cahit Yalçın, “30 Ağustos Bayramı”, **Tanin**, 30 Ağustos 1943, s.1.

⁶² “30 Ağustos Bayramı”, **Tan**, 31 Ağustos 1940, s.1.; Zekeriya Sertel, “Harbin Bir Yıllık Bilançosu”, **Tan**, 31 Ağustos 1940, s.1.

⁶³ “Zafer Bayramımız”, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1939, s.1,5.

⁶⁴ “İzmir’de Zafer Bayramı”, **Akşam**, 1 Eylül 1939, s.5.; “Zafer Bayramımız”, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1939, s.1,5.; “Zafer Bayramı Yurtta Tezahüratla Kutlandı”, **Son Posta**, 31 Ağustos 1939, s.10.; “Zafer Bayramı Büyük Tezahüratla Kutlandı”, **Akşam**, 31 Ağustos 1939, s.1.

düzenlendi.⁶⁵ Bu kutlamalarda, Atatürk ve İnönü'nün cephede yan yana çekilmiş fotoğraflarına yer verildi.⁶⁶

1941 yılında, 30 Ağustos Zafer Bayramı ülke genelinde büyük bir tezahürat ve coşkuyla kutlandı. Yapılan kutlamalara halkın katılımı da oldukça fazlaydı. Nitekim kutlamalara halk büyük bir heyecanla katılmış, tezahürat ederek sokaklarda bayramı kutlamıştı. *Son Posta* gazetesi halkın katılımına ve coşkusuna, "halk kahraman askerlerimizi çılginca alkışladı" diyerek dikkat çekmekteydi.⁶⁷ Dumlupınar'da yapılan askeri törende günün anlam ve önemine uygun konuşmalar yapıldı, İsmet İnönü'nün bayram mesajı okundu.⁶⁸ 1941 yılında yapılacak törenin programı şu şekildeydi:

*"Merasim saat 10'da Hipodromda yapılacak, merasime katılacak askeri okul ve birlikler belirtilen sırayla törene iştirak edecektir. Merasime bir de Türk kuşu uçak filosu katılacaktır. Halkın katılımı ve oturması için her türlü düzenleme yapılacak ve kontrol edilecektir. Tören, istiklal marşıyla başlayacak, belirlenen subay ve komutanlar tarafından konuşmalar yapılacak, nutuklardan sonra da resmigeçit başlayacaktır. Saat 12'de topçu tabiri tarafından atış yapılacak, akşam da Ulus meydanından başlamak üzere iki fener alayı yapılacaktır. Askeri birlik ve müesseseler 30/31 Ağustos gecesi binalarını bayraklar ve ışıkla süsleyecektir."*⁶⁹

1942 yılındaki kutlamalarda ise resmi tören yine Dumlupınar'da bulunan Meçhul Asker Anıtı önünde yapıldıktan sonra, günün anlam ve önemi hakkında halkı bilgilendirmek için halkevlerinde, halkodalarında, parti merkezlerinde toplantı ve konuşmalar düzenlendi. Bu konuşmalarda İstiklal Harbi'nde milletin gösterdiği

⁶⁵ "Zafer Bayramı Programı Hazırlandı", **Son Posta**, 27 Ağustos 1940, s.4.; "Büyük Zafer Bayramımız Dün Gece Sevinç ve Neşe İçinde Geçti", **Halkın Sesi**, 31 Ağustos 1940, s.1.; "Zafer Bayramı'nı Heyecanla Kutladık", **Ulus**, 31 Ağustos 1940, s.6.; "Zafer Bayramımız Vatanın Her Köşesinde Tezahüratlarla Kutlandı", **Vatan**, 31 Ağustos 1940, s.1.

⁶⁶ "30 Ağustos Zaferi", **Tasviri Efkar**, 30 Ağustos 1940, s.1.; "Büyük Kumandan Mustafa Kemal On Sekiz Sene Evvel Bugün Bir Vatan Kurtarmıştı.", **Akşam**, 30 Ağustos 1940, s.1.

⁶⁷ "Zafer Bayramı Heyecan ve Sevinçle Kutlandı", **Son Posta**, 31 Ağustos 1941, s.1.; "Türk istiklalinin Şanlı Bir Sembolü", **Vakit**, 30 Ağustos 1941, s.1.

⁶⁸ "Dumlupınar'da Dün Yapılan Muhteşem Merasim", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1941, s.1.; "30 Ağustos Büyük Zafer Bayramı", **İkdam**, 30 Ağustos 1941, s.1.; "Zafer Bayramı Kutlu Olsun", **Son Posta**, 30 Ağustos 1941, s.1.; "Cumhuriyetin Muzaffer Sulhunu Kazanan Tarihi Gün Heyecanla Kutlandı", **Vakit**, 31 Ağustos 1941, s.1.

⁶⁹ **BCA**, 30.10.0.0/198.353.23, 25.08.1941. (1941 yılında kutlanacak Zafer Bayramı Töreninin Programı).

kahramanlık ve 30 Ağustos Zaferi'nin önemi anlatıldı. Yine, halkın törenlere katılımını arttırmak için devlet tarafından Afyon ve İzmir'den trenler kaldırıldı.⁷⁰

1943 yılında da Zafer Bayramı kutlamaları kapsamında Ankara ve İstanbul'da ordunun da katıldığı resmi törenler düzenlendi. Zafer Bayramı kutlamaları, harbiye mezunlarının da orduya katılmasıyla adeta bir güç gösterisine dönüştü. Ülkenin her yeri bayraklarla donatılarak resmi törenler organize edildi.⁷¹ Genellikle resmi törenler Ankara, İstanbul, İzmir ve Afyon'da düzenlendi. Dumlupınar'ın tarihi öneminden dolayı burada yapılan resmi törenler de ayrı bir yere sahipti. Buradaki tören, Meçhul Askeri Anıtı olarak bilinen yerde yapıldı ve zaferin tarihsel anlamı ve önemi ön plana çıkarıldı.⁷²

1944 yılındaki kutlamalar kapsamında her yıl düzenlenen rutin etkinliklerin yanı sıra Zafer Bayramı hakkında toplumu bilinçlendirmek adına bazı kültürel faaliyetler de düzenlendi. Örneğin, 1944 yılında, Zafer Bayramı münasebetiyle Afyon Halkevinde bir kitap sergisi açıldı. Bu sergiyle, "istiklal ve istikbalin kurtuluşunda ve kuruluşunda en önemli olay olan 30 Ağustos zaferinin ifade ettiği anlam ve önemin millet tarafından anlaşılması" amaçlanmıştı.⁷³

1945 yılında yapılan zafer bayramı kutlamaları daha da gösterişli olmuş, dünyadaki savaşın sona ermesinden duyulan mutluluk kutlamalara yansımıştı. Nitekim kutlamalarda zafer vurgusu kadar barış söylemi de hissedilir bir şekilde törendeki konuşmalara yansımıştı. Bayramın kutlanması resmi olarak Dumlupınar'da Meçhul Asker Abidesi önünde yapılırken, ülkenin her yerinde bayram coşkuyla kutlandı.⁷⁴ Resmi törenlerin yanı sıra zaferin öncesinde ve sonrasında halkevlerinde ve halkodalarında halkı bilinçlendirmek ve Türk tarihinde bugünün önemini anlatmak için konferanslar, sergiler ve çeşitli kültürel etkinlikler düzenlendi.⁷⁵

⁷⁰ **BCA**, 30.10.0.0/198.354.3, 05.08.1942 (Başkomutanlık Meydan Muharebesinin 20. Yıldönümü ve 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarının merasim programı).

⁷¹ "30 Ağustos Bayramından İntibalar", **Vatan**, 1 Eylül 1942, s.1.; "30 Ağustos Bayramımız", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1943, s.1.; "Zafer Bayramı Millete Kutlu Olsun", **Ulus**, 30 Ağustos 1943, s.1.

⁷² "Zafer Bayramı Millete Kutlu Olsun", **Ulus**, 30 Ağustos 1943, s.1.

⁷³ **BCA**, 490.1.0.0, 1134. 137.2./ 13.12.1944 (1944'teki Zafer Bayramı İçin Afyon Halkevinde Açılan Kitap Sergisi Hakkında); 1944 yılında gerçekleştirilen Zafer Bayramı kutlamalarına dair ayrıca bakınız: "Zafer Bayramı", **Vakit**, 31 Ağustos 1944, s.1.; "Büyük Taarruzun 22'inci Yıldönümü", **Ulus**, 30 Ağustos 1944, s.1.; "Dün 30 Ağustos'u Heyecanla Kutladık", **Ulus**, 31 Ağustos 1944, s.1.

⁷⁴ "Büyük Zaferin Yıldönümü Tezahüratlarla Kutlandı", **Tanin**, 31 Ağustos 1945, s.1.; "30 Ağustos Sevinçle Kutlandı", **Vakit**, 31 Ağustos 1945, s.1.

⁷⁵ **BCA**, 30.10.0.0/198.354.8, 31/08/1945 (1945 yılındaki 30 Ağustos Zafer Bayramının kutlamak için çekilen telgraflar)

Savaşın getirdiği militarist söyleme paralel olarak ordunun savaşa hazırlanması için alınacak tedbirler de öne çıkıyordu. Örneğin, Zafer Bayramının 20. yılındaki kutlamalarında savaş içerisinde modern savaş teknikleri ve havacılığın önemi üzerinde duruldu. Savaş içinde uçakların işlevinden öneminden yola çıkılarak, Türkiye'nin de havacılık alanına yatırım yapması gerektiğine vurgu yapıldı. Uçak yardımı olmadan olası bir savaş durumunda hem hava hem de kara harekâtının başarılı olmayacağı ve havacılık alanında ilerlemek gerektiğinin üzerinde duruldu. Bu doğrultuda, 1941, 1942 yıllarındaki Zafer Bayramı "Zafer ve Tayyare Bayramı şeklinde,⁷⁶ 1945 yılında ise "Zafer ve Hava Bayramı" şeklinde telaffuz edildi.⁷⁷ Yine, Türkiye'nin olası bir savaşa hazır olması gerektiği ise şu şekilde belirtildi:

*"Tehlike, her tarafı saran, nerede ve nasıl duracağı bilinmeyen ateşin bize de sıçraması ihtimalidir. Fakat harp ateşi mahalle yangınına benzemez...Sulh devrinin bugün artık unutulmuş o tatlı günlerinden itibaren böyle bir yangının her zaman çıkabileceğini düşünüp ona göre hazırlanmak şarttır. İşte Atatürk ve İnönü kumandasında bundan yirmi sene evvel kuruluşunun temel zaferini kazanan yeni Türkiye, bu ihtimali hiçbir zaman gözde uzak tutmayarak, herhangi bir tehlikeye karşı yirmi senedir mütemediyen hazırlandı ve hala da devam ediyor."*⁷⁸

SONUÇ

Sonuç olarak, İnönü Dönemi'ndeki Zafer Bayramı kutlamalarını Atatürk Dönemi kutlamalarından ayıran en önemli vurgunun, tercih edilen militarist söylem olduğu iddia edilebilir. Bunda elbette ki savaşın getirmiş olduğu siyasî-askerî psikolojiyle bağlı olarak gelişen militarist hava etkili olmuştur. Nitekim bu dönemde, Türkiye her ne kadar tarafsız bir dış politika izlemeyi ilke edinmiş olsa da her an savaşa dâhil olma riski de göz önünde bulundurulmuştur. Bu nedenle de Türkiye'nin gücü ordunun gücüyle bütünleştiğinden, Zafer Bayramı'na kadar geçen süreçteki askeri başarılarla yer verilirken bundan sonraki süreçte de ordunun olası bir savaşta muzaffer olacağı vurgulanmıştır. Bu

⁷⁶ "Bütün Yurt Zafer Bayramı'nı Kutladı", **Vatan**, 31 Ağustos 1941, s.5.; "Büyük Zaferin Yirminci Yıldönümü", **Son Telgraf**, 30 Ağustos 1942, s.1.

⁷⁷ "Zafer ve Hava Bayramı Türk Milletine Kutlu Olsun", **Tanin**, 30 Ağustos 1945, s.1.

⁷⁸ "Havacılığın Büyük Ehemmiyeti", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1942, s.1.

sayede, İnönü Dönemi'nde bayram kutlamaları vesilesiyle Türkiye'nin gücü ordu üzerinden gösterilmek istenmiş, aynı zamanda Türkiye'ye olası bir saldırıya karşı her iki bloğa da üstü kapalı bir mesaj verilmiştir.

Bayram törenlerinde yapılan Türk milletini ve Türk ordusunu yüceltme düşüncesinin aynı zamanda ulus devletin kazanımlarını koruma düşüncesinden de ileri geldiği söylenebilir. Nitekim savaşın gölgesinde geçen Zafer Bayramı kutlamaları, esasında geçmişte bir savaş vererek bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcudiyeti ve bağımsızlığı adına bulunulan fedakârlıkları da ön plana çıkarıyor; Cumhuriyet'in kazanımlarının her ne pahasına olursa olsun korunacağı vurgulanıyordu. Buradan hareketle, Atatürk Dönemi'nde kendini ispatlama gayesi içinde olan genç Cumhuriyet'in, İnönü Dönemi'nde de bunu istikrarlı bir şekilde devam ettirme gayesi taşıdığı düşünülebilir.

İnönü Dönemi'ndeki Zafer Bayramı kutlamalarında orduyu ve halkı olası bir savaşa hazırlama ve teyakkuz halinde tutma düşüncesinin belirgin bir biçimde işlendiği söylenebilir. Söz konusu kutlamalarda verilen “güçlü ordu” ve “ordu-millet dayanışması” yönündeki mesajların gerek savaşın getirmiş olduğu militarist hava gerekse de savaş yıllarının konjonktürel değişkenleriyle açıklamak yerinde olacaktır.

İnönü Dönemi'ndeki Zafer Bayramı kutlamaları Atatürk gibi kurucu bir liderden sonra ortaya çıkan meşruiyet sorununa dair de izler taşımaktadır. Nitekim Atatürk Dönemi kutlamalarında öne çıkan “Halaskar Atatürk”, “kurucu ve kurtarıcı lider” vurgusu eski önemini kaybetmiş, yerini İnönü'nün askerî ve diplomatik başarılarına dair söylemler almıştı. Buradan hareketle, 1939-1945 yılları arasındaki kutlamalarda büyük özne Atatürk olmaktan çıkmış, övgüler daha çok devletin yeni Cumhurbaşkanı “İsmet İnönü”ye yönelmişti. Nitekim bahsi geçen yıllardaki kutlamalarda “Batı Cephesi'nin Muzaffer Kumandanı” İnönü'nün başarılarının altı çizilmiş, onun Lozan'daki “diplomatik dehası” öne çıkarılmış ve yine “İkinci Adam” olarak liderlik özelliği üzerinde durulmuştu. Bununla birlikte, İnönü Dönemi'nde Atatürk'ün karizmatik liderliğinden ve kurucu rolünden gelen mirasın hiçe sayılmadığı, İnönü'nün ve iktidarının meşruiyetinin bu temel üzerinde inşa edilmeye çalışıldığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

1. Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BCA)

2. Resmi Yayınlar

T.C. Resmi Gazete

3. Süreli Yayınlar

Akşam

Bugün

Cumhuriyet

Halkın Sesi

İkdam

Son Posta

Son Telgraf

Tan

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Ulus

Vakit

Vatan

Yenigün

4. Telif Eserler

5.

a) Kitaplar

Deringil, Selim; **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.

Ekinci, Necdet; **İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları**, Genel Türk Tarihi, Ankara, Cilt: 9, 2002.

Goloğlu, Mahmut; **Milli Şef Dönemi 1939- 1945**, Ankara, 1974.

Görgülü, İsmet; **Büyük Taarruz**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992.

Gürün, Kamuran; **Savaşan Dünya ve Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.

Hale, William; **Türk Dış Politikası**, Mozaik Yay, İstanbul, 2000, Korkut Boratav, **Türkiye’de Devletçilik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Hunt; Leynn Avry; **Politics, Culture and Class in the French Revolution**, University of California Press, London, 1984.

Koçak, Cemil; **Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945**, Cilt II, İletişim Yay, İstanbul, 2007.

_____; **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, Ankara, Cilt: 1, 1986.

Tekeli, İlhan; İlkin, Selim; **İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, Cilt II, İletişim Yay, İstanbul, 2014.

_____; **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Tuncel, Bedrettin; **Atatürk ve 30 Ağustos Zaferinin İlk Kutlanması**, Ankara, 1972.

Tuncer, Hüner; **İsmet İnönü’nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), Cilt 2, IV. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922), C.2, IV. Kısım, 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1967.

Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), II Cilt, 6. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

Weisband, Edward; **İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası**, Çev: M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974.

b) Makaleler

Altınay, Ayşegül; Bora, Tanıl; “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce. Milliyetçilik**, Ed. Tanıl Bora, C. IV, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Aslan, Demo Ahmet; "Tayyare Cemiyeti'nin Propaganda Faaliyetleri ve Tayyare Bayramları", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 14, Sayı 3, ss.141-150.

Aşkun, İnal Cem; "Karizma ve Atatürk'ün Önderliğindeki Gelişimi", **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 01.02. 1988.

Breuilly, John; "Max Weber, Charisma and Nationalist Leadership", **Journal of the Association For the Study of Ethnicity and Nationalism**, 17 (3), 2022, ss.477-499.

Sarısamam, Sadık; Uğur Üçüncü, "Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz", **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 9, Sayı 25, Mart 2016.

Sayılr, Burhan; "30 Ağustos Zafer Bayramı Kanunu, İlk Zafer Kutlaması ve Büyük Taarruz İle İlgili Bazı Bilgiler", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Yıl 12, Sayı 16, Bahar 2014, s. 91-92.

Öztürk, Yücel; "30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı Kutlamaları: Amaç, Süreç ve Kazanımlar", **History Studies**, Cilt.10, Sayı 9, Aralık 2018.

6. Tezler

Aslan, Demo Ahmet; **Cumhuriyet'in Törenselleşmesi: Ulus-Devlet İnşası Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.

Öztürk, Murat; **Karizmanın Yeniden Keşfi: Cumhuriyet sonrası Türk Siyasetinin Weber'in Karizma Anlayışı Çerçevesinde İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2015.